

Irk Ferenc /csoportvezető, Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet/

Nemcsak a büntetőjog reformjáról van szó!

Szabó András "A reform büntetőjoga, a büntetőjog reformja" című, a Magyar Kriminológiai Társaságban lezajlott vitáján elhangzottak ösztönöztek a következő sorok papírra vetésére.

Először a reform lényegéről vallott néhány gondolatomat szeretném kifejteni. A későbbiek során majd kitűnik, hogy miért.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint /1152.p./ a reform a haladást segítő, nem gyökeres átalakítás, változtatás. A Penguin Dictionary a szó első jelentésében hasonló megfogalmazást ad: változás a jobb érdekében /609.p./ A második jelentésében azonban tovább megy: valamely bűn, vétek feladása vagy annak előidézése. A reform - bár a hivatalos magyar definícióból ez teljesen hiányzik - valamivel, a helytelennel, a rosszal való szakítást is jelent. Hiszen a jobbitás csak így érhető el.

Napjainkban gyakran használjuk a szovjetektől átvett "persztrójka" kifejezést. Csak épp a legtöbb esetben a fordítása nem pontos. Hogyan is szoktuk hallani? A szovjetunióbeli átalakítás. Viszonylag ritkán szerepel az orosz szó pontos magyar megfelelője: az átépítés. Gorbacsov és stábjja néhány éve aligha véletlenül nem a "peregyélkát", mégcsak nem is a "pereobrazovanyijét" vagy a "pererabotkát" hirdette meg, ők nem átalakítást, hanem peresztrójkát, tehát átépítést akarnak véghez vinni. Aligha véletlenül /még ha nem is tudatos/, hogy hazánk elmúlt harminc évének reform fogalmához sokkal inkább illik az átalakít/ga/tás, mint a több-kevesebb leépítéssel, rombolással is természetesen együtt járó átépítés. Javaslom, hogy a büntetőjog reformja is átépítést, s ne csak a látszatreformokkal egyenértékű átalakítást jelentse! /Egyébként is csak az utókor lesz a megmondhatója annak, hogy

jelenleg hazánkban reform vagy csendes forradalom zajlik-e./ Az ugyancsak gyakran hangoztatott, igazi új gondolkodás értelmében egyértelműen kerüljön elvetésre mindaz, amiről bebizonyosodott, hogy rossz, funkciótlan, az áhitott célok elérésére alkalmatlan, úgy, ahogy azt Szabó András is javasolja.

Ebben a szellemben kell újragondolnunk a büntetőjog feladatát mind jogalkotási, mind jogalkalmazási szinten. Szabó András korábban több ízben hívta fel a figyelmet arra, hogy e jogág egyik legfőbb feladata az érték- és normarendszer védelme. Ennek értelmében - a rossz, az értéktelen magatartások egyértelmű meghatározása és az ilyen tettek büntetéssel fenyegetése útján - irányítóként szolgál minden állampolgár számára. Erre talán soha nem volt akkora szükség, mint napjainkban, amikor közismerten a társadalom fennmaradásához elengedhetetlenül szükséges értékek ereje meggyengült, általánossá vált az értékzavar.

A büntetőjognak imént említett célkitűzése csak akkor valósulhat meg, ha a büntető kódexből az egyértelmű tájékozódás lehetséges. Ez együtt kell járjon a dekriminalizációval, ami nem feltétlenül azonos a depönalizációval. Ha ez az aktus ilyen elvek alapján történik meg: a jogalkotó nem vádolható azzal, hogy a folyamatot a hatalom praktikus szempontjai /pl. az apparátusok túlterheltsége/ vezérlik. Elvileg ugyanis egyáltalán nem mindegy, hogy egy elítélendő tettet miért minősítenek át bűncselekményből szabálysértéssé. Azért-e, mert kiderült: a társadalom egyensúlyának megzavarásában lényegesen kisebb szerepet játszik, mint korábban hitték, s a büntetőjogból való kikülönítéssel a továbbra is büntetendő cselekmények most már szűkebb körének pusztán emiatt nagyobb fontosságot lehet tulajdonítani. Vagy pusztán azért, mert az erre hivatott apparátus a nagy bűncselekmény-számmal képtelen megbirkózni.

Nagyon fontos a büntetőjog beavatkozása kivételes szerepének erősítése. Már jogalkotási szinten ki kell zárni, hogy akárki valamely bűncselekmény tettesévé válhasson. Régi elv - de ma

még nem kivétel nélküli gyakorlat -, hogy bűncselekménnyé csak olyan tettek minősíthetők, amelyek esetében a többség világosan elhatárolja magát a kisebbségtől. Ha ez nem sikerül, a büntetőjog nem lesz igazságot osztó. Ma a technikai gondatlanság-gal, elsősorban a balesetekkel összefüggő bűncselekmények körében ez az elv korántsem érvényesül töretlenül. Arról nem is beszélve, hogy a büntetőjog dogmatikában a negligens cselekmények megnyugtató elhelyezése mind a mai napig nem sikerült. A dogmatika szándékos bűncselekményekre jól szabott ruhája sehogyse akar a gondatlan vétésekre illeni.

Az előbbivel összefüggésben látom szükségesnek én is hangsúlyozni, hogy a büntetőjog nem lehet eszköz a hatalom kezében különféle feszültségek levezetésére. A büntetőjog eszköz kell legyen a hatalom kezében a társadalom életbenmaradásához elengedhetetlen tolerancia növeléséhez, miként ezt a tálió elvének helyébe léptével hosszú ideje eleve magára vállalta. Ezért is kell olykor dekriminálizálni, enyhébb büntetési tételek lehetőségét előírni. Ezért is kell eltörölni a halálbüntetést. Csak így válhat a Szabó András által javasolt, kizárólag megtorlási feladattal felruházott, szűkített büntetőjogi funkció valóra.

Nem kétséges, hogy jelenlegi politikai viszonyaink nem kedveznek a nagyobb toleranciának. A büntetőjog azonban ennek ellenére nem válhat a minden rosszért valamely kisebbséget felelőssé tevő, bűnbakképző, egyébként a kialakult helyzetért a felelősséget elhárító szemlélet eszközévé. /Hogy ez hova vezet, arra Európa e régiójának múltja és jelene bőséges példákkal szolgál./ A büntetőjog szerepének átépítése, tehát a büntetőjog redukciója a megtorlás kilátásba helyezése útján jelzést /és semmivel sem többet/ ad a társadalmi együttélés minimálkövetelményeinek körére, de csak ezáltal, tehát áttételesen szolgálja a prevenciót, a kriminálpolitikát.

A büntetőjog szerepének Szabó András által javasolt redukciója nem mond ellent a determinizmusnak. Elsősorban azért, mert célja közvetlenül nem is kapcsolódik a prevencióhoz, annak sem de-

terminista, sem indeterminista felfogásához. Ha ez így van, akkor viszont a büntetésnek kizárólag a tett súlyához kell igazodnia. Amennyiben ez a felfogás következetes, úgy - miként számos országban /pl. Finn-, vagy Svédországban/ - a visszaesésnek sem lehet /elvileg/ a büntetés kiszabásában szerepe. Az általam is helyesnek elfogadott /hitt/ determinista szemlélet a büntetőjogon kívüli prevencióban érvényesülhet, ott viszont kívánatos a minél következetesebb megvalósulás.

Néhány alapelvről azonban feltétlenül szót kell ejteni, amely nélkül a büntetőjog reformjának sikere elképzelhetetlen.

1. A bűnözés, a bűncselekmények megelőzése csak egységes, egymással összehangolt alrendszer zavartalan együttműködésében képzelhető el. Ez azt jelenti, hogy a rendszer eddiginél eredményesebb működésének elérése érdekében mindegyik alrendszerbe - a többi alrendszer funkcióváltásának függvényében - egyszerre és hatékonyan be kell avatkozni. Ha csak az egyik alrendszerben következne be átépítés, de a többi érintetlenül maradna, úgy igazolást nyernének azok az aggodalmak, amelyek a büntetőjog szerepredukciójával összefüggésben elhangzanak. Tehát valójában csupán - az egész rendszert tekintve - látzatreformról, funkció nélküli átalakítgatásról lenne szó.

2. Célszerűségi szempontból időről időre meg kell vizsgálni az egész rendszer működését. Ez a hatásvizsgálat elkerülhetetlen, mert csak így lehet állást foglalni a beavatkozás sikerével vagy sikertelenségével kapcsolatban. Így inkább elkerülhető, hogy a problémák valódi megoldása helyett "pótszerek" fogyasztásával lakjanak jól mind az intézkedések alkotói, mind a tájékozatlan tömegek.

3. Garanciákra van szükség ahhoz, hogy az alrendszerek, és ezeken keresztül az egész prevenciós rendszer zavartalanul működhessen. Végre biztosítani kellene az alapvető jogelvek érvénye-

sülését a deviancia bármely formájával vádolt személyek esetében. /Ezért is halaszthatatlan pl. mindenféle államigazgatási eljárás bíróság előtti megtámadhatóságának biztosítása./ Hasonlóképpen lehetőséget kell teremteni a hatalom szerveinek tévedéseiből keletkező károk kompenzálására.

Úgy gondolom, nem tévedek túl nagyot, ha azt állítom, hogy Szabó András nézeteit nem, vagy nem mindenben osztók egy része azért fél feladni a büntetőjognak jelenleg szánt szerepet, mert nem hisz az 1-3. alatt irtak megvalósulásában. Napí tapasztalatai, sok évtizedes reflexei alapján úgy véli, hogy a prevenció egész rendszere úgysem fog belátható időn belül működni. Úgy látja, hogy Szabó redukciós felfogása a prevenció jelenlegi körét még szűkebbre veszi, /bizonytalan/hatásfokát tovább rontja. A bűnözés megelőzése iránt érdeklődő fiatalabb korosztály nemhogy forradalmat, de igazi reformot sem látott, élt át soha. Azt tudja, hogy amit korábban reformnak neveztek, az hova vezetett. /Jórészt álreformok voltak, amik átalakítást hirdetve nem vezettek sehova./ Egyszerűen nem hisznek abban, hogy belátható időn belül lesz igazságos szociálpolitika, a hátrányos helyzetűek eredményes kezelésére hivatott hálózat, hatékony utógondozás - hogy az átfogó kriminálpolitika rendszeréből csak néhány elengedhetetlenül szükséges alrendszert említsek. Merem remélni, hogy a ma még kételkedőknek aggodalmi alaptalanok. Az egész társadalom intézményrendszere, benne a kriminálpolitika átépítésének /és nem csak átalakításának/ lehetünk tevőleges részesei. Ha ez így van, akkor és csakis akkor van jelentősége Szabó András büntetőjogi reformgondolatainak. Ellenkező esetben viszont általában nem beszélhetünk reformról, legfeljebb a jelenlegi rendszer ismételt toldozgatásáról. Hogy ez hova /nem/ vezet, arról már bőséges tapasztalatokkal rendelkezünk. Remélem, a kriminálpolitika területén nem mulasztjuk el azt a századunkban minden bizonnyal utolsó lehetőséget, amikor még felzárkózhatunk Európa fejlett jogállamisággal rendelkező országaihoz.